

ПАМ'ЯТІ НЕЗАБУТНЬОЇ МАРТИ СКОРУПСЬКОЇ

«Лети, тужлива пісне, через море у даль...»

Два псевдосоціалістичні тоталітарні режими – нацистська Німеччина та большевицька Росія при мовчазному потуранні світових держав спровокували Другу світову війну, яка розпочалася Мюнхенським розчленуванням Чехословаччини та поглинанням Австрії 1938 року, кривавим захопленням Карпатської України союзником нацистів – Угорщиною у березні 1939 року, знищенням Польщі у вересні 1939 року, а згодом – Бельгії, Франції, прибалтійських держав, відтак – конфронтація між бувшими союзниками з червня 1941 року, валкування України в 1941 – 1944 роках. Сотні тисяч переміщених (здебільшого високоосвічених) осіб з теренів Східної Європи, що добре засвоїли уроки антигуманної червоної диктатури й перед загрозою чергового терору залишали рідні терени, очікуючи розуміння свого становища демократичним Заходом. На подив західного світу вони у фізично найнесприятливіших умовах зуміли засвідчити свій високий духовний потенціал – почали створювати на чужині свої українські освітні установи, розвивати письменство, плекати громадянське суспільство з усіма притаманними йому рисами та атрибутами. Серед них була й родина Марти Скорупської.

Народилася 16 жовтня 1940 року прикарпатському Стрию, сім'я проживала в сусідньому Моршині. Це курортне містечко відвідували в часи її раннього дитинства – а часто й жили в ньому і бували в її родинному домі – люди, з якими згодом випало зустрічатися, а то й працювати вже далеко від України. Мама Марти померла через два роки після її народження від гострої пневмонії, і дівчинку виховувала одна із тіток, суворістю та особистим прикладом якої було відзначено її дитинство. Ця тітка доглядала за Мартою й під час їхньої довгої подорожі на Захід, навіть після закінчення війни втікаючи з Австрії, поблизу Зальцбурга, від пазурів карального «Смерша». Разом вони емігрували у 1949 році до Едмонтону, Канада. Там

Марта продовжувала зростати в інтелектуальному середовищі, яке часто з «категоричними оцінками» нуртувало в їхньому домі. «Добре пригадую палкі дискусії за нашим столом у далекому Едмонтоні, де чи не кожної неділі після Служби Божої збиралося товариство тамтешніх літераторів, на чолі з близьким другом мого батька, Юрієм Стефаніком, а інколи і з такими гостями, як Тодось Осьмачка, Докія Гуменна, Микола Понеділок, та іншими людьми з далекої Америки або інших канадських міст».

Навчалася в середній школі ім. Св. Йосипа (St. Joseph's Composite High School, Edmonton, Canada). «Коли вступала до університету (англійська література) в Торонто, їхній будинок завжди був повний студентів усіх рас та національностей, і, за її словами, батько із задоволенням брав участь в цих зустрічах та спілкувався з ними. Йому подобалися суперечки, і, як казала Марта, він визнав її по-справжньому дорослою, коли вона вперше виграла з ним суперечку. Особистий приклад батька добре підготував Марту до подальшого життя, коли їй довелося зіткнутися з дискримінацією її як жінки у професії, в якій переважно домінують чоловіки».

В Торонті надалі залишалася в центрі всіх літературних дискусій – жила з батьком і бабцею в домі Уласа Самчука. Тут продовжувалось формування власного бачення явищ, подій, зацікавлень. «У цей період так званого формалізму в літературній критиці, «національно-органічний» стиль не надто пасував. Отож, здається, тільки мій тато, пишучи вірші, захищав поняття чогось органічно українського бодай у поезії». Після закінчення аспірантури в Університеті Торонто працювала в Canadian Facts з Маргарет Етвуд.

«Невдовзі перед переїздом до Нью-Йорка я встигла прочитати першу збірку Шереха «Не для дітей» (1964). Мене захоплював його стиль, із багатьма Шереховими висновками про твори авторів, яких я вже мала нагоду прочитати, я погоджувалася, з іншими – ні. Але мені було очевидно: Юрій Шерех-Шевельов – справжній ерудит, людина тонкого смаку, який мені доти ніколи не траплявся серед ук-

раїнських авторів. Мабуть, саме тоді в мене виникло відчуття, що і серед українців є справжні «інтелектуали». Думаю, хоч і не можу сказати з абсолютною певністю, що це відкриття також вплинуло на моє рішення прийняти запрошення приїхати до Нью-Йорка й розпочати працю у видавництві «Пролог». Отже, в 1967 році вона почала працювати в цьому українському дослідницько-видавничому товаристві (1967–1983). Як згадує чоловік пані Марти, пан Богдан Геруляк: «Окрім цілоденної роботи у видавництві та інших службових обов'язків, працювала над власними побічними проектами, інстинктивно заповнюючи прогалини системи. У п'ятницю вона поверталася з офісу, навантажена торбами, повними перекладацької роботи, яку мала завершити на вихідних. Це була її особиста ініціатива – перекладати англійською мовою важливі статті радянської української преси, за що їй був вдячний політичний істеблішмент США. Франк Сисин, головний редактор перекладацького проекту творів Грушевського, згадував важливість «Дайджесту радянської української преси» (The Digest of the Soviet Ukrainian Press, 1967–1977), приготованого Мартою. Він навчався в Принстоні в 1964–68 роках і написав бакалаврську роботу про українську інтелігенцію та 1960-ті роки, яка отримала нагороду в Школі Суспільних та Міжнародних Справ Вудро Вілсона. То ж він визнає, що ніколи не міг би переконати своїх професорів без Дайджесту. Під час холодної війни «Пролог» дієво протистояв радянській пропаганді, а Марта дуже активно підтримувала дисидентський рух в Україні.

Ретельно відвідувала чисельні конференції Української Вільної Академії Наук (УВАН) та її семінари в Гантері, семінари у Колумбійському університеті, визначні культурницькі заходи, театральні вистави, концерти та виставки. Цінувала доброзичливе спілкування та щирість у стосунках, розкошувала від можливості інтелектуального обміну думками.

У 1973–1983 – редакторка, заступниця головного редактора, головна редакторка журналу «Сучасність» (1978, 1981–1983), водночас редакторка книжкової видавничої програми, за якою щорічно виходило 10–12 книжок. Попри певні прикроші, яких зазнавала від оточення, вміла викремити найважливіше, суспільно значиме, проігнорувати певний особистий дискомфорт. Згадує про своє знайомство з Юрієм Шевельовим, «що припало на осінь 1978 року, яке згодом переросло у приятельство. Почалося воно не дуже вдало. Справа в тому, що після того, як Іван Кошелівець пішов із посади головного редактора журналу «Сучасність», мене, як його заступницю протягом понад двох років, від січневого випуску за 1978 рік призначили виконувати обов'язки головного редактора. Під час призначення мені пояснили, що це начебто випробувальний період, оскільки я ще молода (як відомо, 38 років у тогочасному українському середовищі – це ще рання молодість, а тим більше в жінки). Чого мені не сказали, це того, що видавництво чекає на звільнення Юрія Шевельова від обов'язків професора Колумбійського університету в зв'язку з його виходом на пенсію, щоб передати редакцію йому. Тому, коли одного осіннього дня 1978 року тодішній президент видавництва «Пролог», доктор Мирослав Прокоп, повідомив, що ми разом ідемо до професора Шевельова «на розмову», щоб переконати його перебрати редакторство, мушу зізнатися, що ця звістка не викликала в мене особливого захоплення, ... в душі кипіла образа. І коли наприкінці зустрічі Шевельов звернувся до мене, переконаний, що я залишуся його заступницею, вся моя образа на видавництво «Пролог» вилилася, хоч і цілком несправедливо, на ньо-

го. Як не дивно, професор не образився за мої терпкі слова, щоправда, не на його адресу, але в його присутності, що поставило і його в незручне становище. Замість того переконав мене залишитися в редакції. Мушу зізнатися, що ті неповні два з половиною роки праці в редакції із Шевельовим були для мене неабиякою редакторською – і не тільки редакторською – школою. Він мав власний, дуже чіткий план для журналу, але часто радився щодо своїх задумів, різних матеріалів, а інколи мені навіть вдавалося його в дечому переконати». Безкомпромісність, правдивість суджень та жертвність не надто полегшували щоденне життя, почуття честі не дозволяло пані Марті опуститися до рівня безхребетності й обману.

Після «Сучасности» робота на Радіо «Свобода» – постійна позаштатна працівниця української редакції в Нью-Йорку (20 передач щомісячно, 1984–1987, 1989), а в 1989 році – штатна коментаторка у Мюнхені.

Вона також тісно співпрацювала з УВАН та багатьма іншими організаціями над різними виданнями. Була перекладачем з понад сорокарічним досвідом перекладу широкого кола тем з української на англійську. Приготувала низку перекладів – статті для американської урядової інституції у Вашингтоні (1991–2018), переклад щомісячного видання «Вісник репресій в Україні» (Herald of Repression in Ukraine), видання Закордонного Представництва Української Гельсінської групи (1980–1985), переклади сотень україномовних і російськомовних самвидавних матеріалів (1967–1991). Так, 1992 року за редакцією п. Марти виходить збірник листування «вісниківців» як друга частина третього тому в серії УВАН «Джерела до новітньої історії України» під заголовком «Матеріали до історії літератури і громадської думки. Листування з американських архівів. 1857–1933». Ця робота дала «змогу розширити мої знання далеко поза межі моєї спеціалізації і вивчити хоч один, але доволі важливий, період «інтелектуальної історії» України. Під час наших частих розмов на тему цього листування Шевельов ніколи не нав'язував мені свої думки чи тлумачення подій, але був готовий поради, надати потрібну інформацію, а головне – бути, так би мовити, «резонатором» моїх роздумів над різними темами, які переплітаються в листах видатних представників і творців літературної та суспільної думки 1920–1930-х років». Наступно: редакторка, авторка вступної статті й понад 400 сторінок наукових анотацій (англійською) до збірки листів (1924–1933) до Наталі Ливицької-Холодної від Євгена Маланюка, Юрія Липи, Дмитра Донцова, Олени Теліги та інших.

Марта Скорупська із Зіркою Воронкою і Танею Кейс. 1991

Як перекладач і редактор з прекрасним відчуттям мови, педантичністю дослідника та ерудованістю вченого, вона зробила великий внесок у роботу Канадського інституту українознавства. Її працездатність завжди була дуже затребувана. Професор Пріцак роками переконував її приєднатися до свого факультету українських студій в Гарварді, але Марта категорично відмовлялася, не бажаючи академічної праці, проте із задоволенням проводила важливі академічні/літературні/історичні дослідження і публікувала свої роботи. І коли вимагалося прикласти потужні зусилля до перекладу Історії Грушевського, вона погодилася і завершила перший основний том, який зайняв у неї понад п'ять років педантичної перевірки всіх першоджерел старовинними мовами та перехресного посилання вперед і назад. Цей перший том «Історії України-Руси» Михайла Грушевського (Mykhailo Hrushevsky, *History of Ukraine-Rus'*, vol. 1, Edmonton–Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1997, 662 p.) отримав захоплені відгуки, зокрема, від професорів Георгія Шевельова та Ігора Шевченка, і забезпечив можливість фінансування перекладів усіх томів «Історії» Грушевського. Переклад отримав нагороду від American Association of Ukrainian Studies (AAUS) як найкращий науковий переклад (1998). Було здійснено переклад україномовного видання видавництва Родовід «Казимир Малевич. Київський період. 1928–1930» Київ, 2016 (Kazimir Malevich. *Kyiv Period. 1928–1930. Articles, Documents, and Letters*, Kyiv: Rodovid Press, 2017); англійський переклад (із Мартою Олійник) п'ятого тому «Історії України-Руси» Михайла Грушевського (2019); англійський переклад двох томів «Атласу українських міст»: про Галич (2018) і про Жидачів (2020) – Серія виходить під егідою Національної академії наук України та патронатом Міжнародної комісії з історії міст; перекладено статті до книжки – есе українських істориків XVIII ст., що готується до друку: *Eighteenth-Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual History*. Editors – Frank Sysyn, Zenon Kohut, and Volodymyr Sklokin. Translator – Marta Skorupsky.

Завжди прагнула «провести цікавий вечір із цікавою людиною», тому часто поєднувала, здавалося би, непоєднуване. «Отож я вирішила запросити Юрія Шевельова до нас на вечерю. До товариства я запросила Миколу Лебеда і його дружину пані Оду, а також наших близьких друзів, Володю і Наташу Тетерятникових, тоді нещодавніх емігрантів

із Москви. Чому мені здалося, що такі різні люди знайдуть спільну мову, не знаю. Але виявилось, що я не помилилася. Наше товариство сиділо за столом десь до другої години ночі», зокрема, обговорювали «спотворений радянською пропагандою період української історії», пов'язаної з УПА. «Враження від вечора, який виявився надзвичайно цікавим, залишилося донині».

«Іншим побічним проектом, за який взялася Марта, була «Музика в інституті» (Український Інститут Америки), яку започаткувала у 1989 році Ірена Стецура. Марта досліджувала матеріали, писала нотатки або координувала музичні програми і продовжувала працювати з МАТІ понад 30 років. На світанку утвердження МАТІ музичний керівник обирав лише учасників програми, а робота Марти полягала в тому, щоби особисто подбати про всі деталі, узгодити їх з виконавцями, написати програми, а в деяких випадках і біографії виконавця, вибрати графіку та кольори, перевірити та узгодити з друкарнями видруки та своєчасність доставки. Марта часто консультувалася з Соною Гадад, автором програм Метрополітен-опера. Кредо Марти полягало в тому, що «Музика в інституті» повинна мати тільки найвищі стандарти, а друковані програми повинні відображати той факт, що це переважно камерна музика, яка виконується у величому старовинному особняку на 5-ій Евеню музейного кварталу Нью Йорка, який є частиною довгої історії цього міста та відображає українську культуру».

Як згадує пан Богдан «Марта була дуже рішучою особистістю, яка володіла безпомилковим відчуттям, що сприймала світ у його власному істинному світлі: було дивно, як вона могла протистояти складним ситуаціям чи проблемам і знайти єдину правильну відповідь чи думку. Вона була дуже приватною людиною, надзвичайно чутливою і, отже, дуже вразливою, але вона створювала образ твердої сталі та непокори. Її розум працював понаднормово, оскільки вона постійно годувала його, завжди щось читаючи, коли вона не працювала».

2018 року при черговому лікарському огляді в неї було виявлене важке захворювання, всупереч якому пані Марта була дієвою до останнього дня, автоматично сідала до свого комп'ютера і деякий час продовжувала працювати, з того місця, де вона зупинилася. І сьогодні ця остання сторінка все ще висвітлюється на її комп'ютері. Ця остання робота була передана видавцям в обіцяному терміні її виконання. А 19 квітня 2021 року з Нью Йорку надійшла до нас дуже сумна звістка про те, що після тривалої важкої хвороби відійшла у засвіти Марта Skorupsky – українка-інтелектуалка небуденної сили, довголітня редакторка «Сучасності», блискуча перекладачка. Невимовний жаль.... Запам'ятаймо це ім'я. Таких людей небагато.

Вічна їй пам'ять...

Орест ІВАХІВ

За матеріалами:

Bohdan Gerulak. In honor of Marta R. Skorupsky: a recollection of her time with us. *Ukrainian Weekly*, May 9, 2021, pp. 6, 14.

<https://www.ualberta.ca/canadian-institute-of-ukrainian-studies/news-and-events/news-at-the-cius/2021/in-memory-of-marta-skorupsky.html>

<https://ukrainianinstitute.org/event/skorupsky/>

<https://zbruc.eu/node/104722>

Марта Skorupsky. Юрій Шевельов (фрагменти спогадів) часопис «Критика», № 1–2, Березень 2020 (с. 24–31)

